

Magyar László András

KUSCAN HERCEGNŐJE

1880 kora tavaszán D. gróft f.-i kastélyában felkereste Hanzély tiszteletes, a falu lelkésze, pár lépéssel mögötte egy tizenhatéves-forma parasztlány lépdelt. Hanzély, aki régóta igen bensőséges kapcsolatban állt a grófi családdal, némileg zavartan és a szokásosnál halkabb hangon arra kérte az uraságot, fogadja szolgálatába a lánykát, akinek szülei nem élnek, egyéb rokonsága, vagyona, megélhetése pedig nincs. D. gróf, aki büszke volt jó szívére, nem utasíthatta vissza Hanzély tiszteletes kérését, noha sem újabb szolgálóra nem volt szüksége, sem pedig Christine Adler – így hívták a leányt – nem nyerte el tetszését, sőt annak szemtelen, mi több, dölyfös tekintete szinte ellenszenvet ébresztett benne. Pedig Christine amúgy csinoska volt, középtermetű, izmos alkatú. Enyhén férfias rajzú, ám vonzó arcát szőkésbarna, göndör haj keretezte. Egész külleme méltóságot és erőt sugárzott, sötétzöld szemében értelem csillogott. D. gróf mégis úgy érezte, valami kegyetlen, idegen és nyugtalanító rejlik e csábító díszletek mögött. Bár a grófnak nem volt szokása a személyzettel való társalkodás, több kérdést is föltett a lánynak, amelyekre rövid és értelmes, de nem mindig kielégítő válaszokat kapott.

D. grófnénak összesen öt lánya született, közülük ekkor már csak a legidősebb, Elza s a két legkisebb, Tony és Grete volt életben. Christine a két kisebbik grófkisasszony felügyeletét, ellátását kapta feladatul: a francia nevelőnő és a kulcsárné irányítása alatt kellett tevékenykednie. Hamarosan kiderült azonban, hogy a tisztes kenyérért, amelyhez az f.-i kastélyban jutott, a lány egyáltalán nem volt hálás: reggeltől estig regényeket s történelmi könyveket olvasott, angolul tanult, és a két kontesz felügyeletét többnyire elhanyagolta. Ráadásul időről időre a gyermekeket halálra rémítő görcsrohamok gyötörték: e rohamok alkalmával szemét forgatta, hörögve fetrengett a földön, s hangosan kiáltozott. Orvossal viszont nem engedte megvizsgáltatni magát, avval fenyegetőzött, gyufát iszik, ha a doktor egy ujjal is hozzá mer nyúlni.

Christine legkellemetlenebb szokása mégsem görcsrohama vagy lustasága, hanem állandó, kényszeres hazudozása volt. Impertinens módon azt állította, hogy ő valójában egy távoli ország, Kuscan emigráns hercegnője, trónjának örököse, kinek trónbitorló unokafivére miatt kell bujdosnia s álnéven rejtőzködni, egészen addig, amíg fel nem virrad a nap, a hazatérés napja, melyről kellő időben anyai nagybátyja értesíti majd. Nagybátyjától korábban kapott s azóta is kincsként őrzött levelét büszkén meg is mutatta a halovány, fantáziákra erősen hajlamos Elzának, akit teljesen lenyűgözött az új szolgáló különös és titokzatos személyisége. Utóbb a grófné is megvizsgálta az írást: nem latin, de nem is cirill, ákombákom, cirkalmas betűkkel írott szöveg volt címetlen, különös illatú, viaszpecsétes kopertában. Mikor a grófné arról faggatta Christinét, hogyan kaphatta meg a levelet, ha a boríték címetlen, ő a zavar legkisebb jele nélkül felelte: hazájában nincsen posta, külön futár hozta az üzenetet s vitte volna a választ, ha meg nem fojtják egy magyarországi fogadóban. A többi szolgáló s a grófi család kezdetben csupán mosolygott a lány lódításain, ám mikor Christine nemcsak Elzát, a gróf legidősebb s legféltettebb lányát, hanem magát a grófnét is láthatóan kezdte megfertőzni hazugságaival, a gróf úgy döntött, elejét veszi a további ostobaságoknak. Maga elé rendelte hát Christinét, és felelősségre vonta, a lány azonban sem-

mit nem volt hajlandó visszavonni állításaiból. Arra a kérdésre pedig, hogy hol, merre fekszik ez a nevezetes Kuscan, Európában-e vagy netán Ázsiában, azt a választ adta, hogy Kuscan egyszerre tartozik Európához és Ázsiához, olyan ország, ahol kereszténynek és muzulmánnak egyaránt csupán hazudják magukat az emberek, mert valójában a hegyek szellemeiben hisznek, s nekik áldoznak ellenségeik vérével.

A gróf hallva e szörnyűségeket, addigi négyhavi szolgálata bérét további háromhavi járandósággal toldva meg, azonnali hatállyal elbocsátotta szolgálatából a lányt, ajánlólevelet azonban nem volt hajlandó adni neki.

Christinét egyáltalán nem rendítették meg a történetek, szó nélkül szedte a cókómókját, és azonnal Magyarországra utazott, ahol Pesten, a Király utca egyik emeletes bérházában vett ki szobát. Hogy mivel foglalkozott a magyarok fővárosában, rejtély, csupán annyi bizonyos, hogy esténként fekete selyemruhájában s feltűnést keltő férfikalapjában magánlakásokon tartott titokzatos találkozókra járt. Elzával, aki apja tudta nélkül anyagilag támogatta a lányt, továbbra is folyamatosan levelezett. Leveleiben eleven, ám helyesírási hibákkal tarkított portrékat rajzolt újdonsült ismerőseiről, beszámolt a pesti szenzációkról, azt írta, franciául tanul, s hogy adományokat gyűjt a fegyverekre, amelyekkel majdan kivívhatja népe szabadságát. 1880 decemberében Christine Adler a Rókus Kórházba került könnyebb szűrt sebbel, amelyről a rendőröknek azt állította, hogy egy fekete szakállas merénylő ejtette rajta. Az alapos orvosi vizsgálat azonban hamar kiderítette, hogy a seb önkezüzés eredménye, s hogy a lány elmebeteg. Elza von D., az eseményekről értesülve azonnal Pestre sietett, ahol meglátogatta szegényes bérletében a lábadozó Christinét, aki bereteszelte az ajtót, asztalára Bibliát, fészületet, tört és égő gyertyát helyezett, majd megeskette Elzát, hogy senkinek nem beszél közös titkaikról. Ezután további kétszáz aranyforintot kért kölcsön a lánytól hazatérése céljaira. Azt ígérte, ha sikeresen visszahódítja ősei földjét a bitorlótól, busásan téríti meg majd a kölcsönt. Elza egy pesti rokona segítségével hamarosan megszerezte a szükséges összeget, és átadta az időközben teljesen felgyógyult Christinének, aki forró könnyek között rebegett köszönetet a segítségért.

Christine Adler ezután férfiruhákat vásárolt, és Svájcba, Zürichbe utazott, ahol Heinrich Krogmann álnéven orvostanhallgatónak adta ki magát. Ténylegesen eljárt az előadásokra, szorgalmasan tanult, kurzusokat vett föl, sőt sikerrel vizsgázott is némely tárgyból, jöllehet érettségi bizonyítvánnyal nem rendelkezett, így azt egy hamisítótól kellett beszereznie. Házigazdájának, M. doktornak bizalmába férkőzve udvarolni kezdett az orvos művelt, gazdag, de csúnyácska lányának, Adelheidnek, s mikor kapcsolatukra fény derült, s a derék M. a rendőrséggel fenyegetőzött, Christine még aznap éjjel megszöktette a lányt, akivel Párizsba menekült. A furcsa pár Adelheid költségén meglehetősen vidám életet élt egy a Montmartre-on bérelt manzárszobában. Együttlétük talán legkülönösebb vonása a szexuális élet teljes hiánya volt: Christine ugyanis bizonyíthatóan soha nem hált Adelheiddel egy ágyban, amit az utóbbi sajnálattal bár, de különösebb méltatlankodás nélkül akceptált. Adelheid, bár a felfedezés erősen megviselte, még akkor sem hagyta el társát, mikor véletlen folytán fény derült Christine női mivoltára.

Christinét ekkoriban állandó és heves görcsrohamok gyötörték, úgyhogy gyakran napokig nem kelt fel az ágyból, kiszolgáltatta magát élettársával, s közben a háziúr szép leányával, Anne-nal szűrte össze a leveit, akivel – Adelheid távolléteit kihasználva – állítólag homoszexuális, tribádikus viszonyt is folytatott. E viszonyról egy bizonyos Monsieur Perrault nevű nyugalmazott városi írnok tudósította a rendőrséget, aki lévén a szomszédos szoba lakója, több ízben is kényszerű fültanúja volt a visszataszító

eseményeknek. Christinét Adelheiddel együtt azonnal kitoloncolták az országból. 1885-ben tehát Adelheid hazatért apjához, Christine pedig az érte felelősséget érző és a botránytól rettegő M. család segítségével az év májusában a hírneves Burghölzli szanatóriumába került kezelésre.

Burghölzliben Christine nyugodtan viselkedett, női ruhában járt, kötögetett, takarított, mosott, varrt, s a hölgybetegektől tisztes távolságot tartott. Egyetlen esetben került sor kínos jelenetre, mikor Anne, a magára maradt szösze Parisienne meglátogatta, s a kényszerű búcsúzásnál, a vendégcsereg érthető megbotránkozására, hisztérikus zokogva csókolgatta s szemérmetlenül tapogatta Christinét – amit egyébként az utóbbi látható zavarban igyekezett elhárítani.

A szanatórium orvosai azonban a biztató jelek ellenére sem hittek Christine felgyógyulásában. A lány ugyanis igen szélsőségesen viselkedett: hol búskomorságba burkolózott, s minden kérdésre csupán igennel vagy nemmel válaszolt, hol pedig valósággal szárnyalt az örömtől, ömlött belőle a szó. Ilyenkor azután sajátos hegyvidéki mesebirodalmában játszódó véres és kegyetlen mesékkel árasztotta el betegtársait. Kifejezőkészsége igen fejlett volt, és elbeszélésébe előszeretettel szőtt – állítólagos – török és görög szavakat is. Bizarr történetei olyannyira lenyűgözték és felizgatták hallgatóságát, hogy az intézet vezetése kénytelen volt betiltani a mesedélutánokat.

Christine egyébiránt nyugtalanul aludt, állandó szorongások és félelmek gyötörték, azt állította, kuzinja gyilkosokat küldött volt ellene, akiknek húszezer frankos vérdíjat ígért, ha sikerül elpusztítaniuk. Ahogy telt-múlt az idő, a leány félelmei csak erősödtek. Folyamatosan ellenőrizte az ablakok, ajtók biztonságát, az új betegeket is tüzetesen és agresszíven kikérdezte, zaklatta, sőt olykor meg is motozta, ezért az intézet igazgatója végül is úgy döntött, hogy bár a leány gyógyulása még korántsem teljes, elbocsátják a szanatóriumból.

Christinét Zürichben a szövetségi ügyészség körözüvénye alapján letartóztatták, majd csalásért és okirat-hamisításért négy hónap fegyházbüntetésre ítélték, de ezt nem kellett letöltenie, inkább kiutasították az országból, s átadták a grazi bíróságnak, mert itt D. gróf időközben, az említett kétszáz aranyforint miatt feljelentést tett ellene. A grazi bíróság átszállította a lányt a helyi elmegyógyintézetbe, ahol a neves Krafft-Ebing professzor 1885. július 24-től több héten át obszerválta és vizsgálta elmeállapotát. A professzor végül is megállapította, hogy Christine Adler hazugságrendszere meglepően konzisztens, jól felépített és ötletes. A gyermekevékekről szóló emlékezések egyeznek az okmányokban és iratokban foglaltakkal, amelyek egyébiránt a születési helyről és időről nem tudósítanak. Christine anyja 1878-as halálakor kijelentette, hogy a lány nem természetes gyermeke, de származásáról nem tudott egyebet mondani. Anyja halála után a leány két éven át kolostorban nevelkedett, majd a lelkeszi hivatal közvetítésével került D. grófékhoz. Az Elza von D.-nek bemutatott levélről viszont Christine továbbra sem volt hajlandó nyilatkozni. A származásával és Kuscan hercegségével kapcsolatos történeteket a legteljesebb részletességgel adta elő, ellentmondásokba még véletlenül sem bonyolódott. Férfiúi szerepvállalásait üldözési félelmeivel és ebből fakadó rejtőzködési kényszerrel, homoszexuális kapcsolatát pedig – logikusan – anyagi gondjaival és Anne erőszakosságával magyarázta. Dr. Krafft-Ebing a betegnél diagnózisként „Pseudolalia phantastica”-t állapított meg, avval a megjegyzéssel, hogy e konfabulációkat személyiségzavaros állapotok és emlékezetkiesések súlyosbítják, amelyek a beszámíthatóságot erősen korlátozzák. A beteg hölgy jogi felelősségre vonása tehát – Krafft-Ebing szerint – nem indokolt. A páciens további megfigyelése javasolt, társadalmi beilleszkedésének lehetősége egyelőre kérdéses. A fizikális vizsgálá-

lat eltérést nem konstatált, a „görcsrohamoktól” eltekintve Christine teljesen egészséges, az átlagosnál szebb, műveltebb és intelligensebb fiatal nő benyomását keltette.

A továbbiakban, látva reménytelen helyzetét, Christine taktikát váltott, és a disszimuláció eszközához folyamodott, hogy az áhított szabadságot elnyerje. Az orvosok és ápolók előtt történeteit gyermekmeséknek nevezte, s hangosan gúnyolódott saját hercegi származásán. Társnőit azonban gyakran olyan vad, barbár és szenvedélyektől fűtött mesékkel szórakoztatta, amelyek csak bomlott elmében foganhattak meg.

Christine Adler 1885. szeptember 16-án éjjel, a hanyag őrizetet kihasználva, sikerrel megszökött a grazi elmegyógyintézetből, és mindörökre eltűnt a francia, a svájci, valamint az osztrák–magyar hatóságok szeme elől.

Reginald Hibbert brit tiszt memoárjából tudjuk, hogy 1944-ben az Albánia sorsát eldöntő díbrai csata után, az úgynevezett egyes számú brigád Mehmet Shehu vezetésével megindult fölfelé a Drin völgyében, hogy leszámoljon a rebellis északi törzsi vezetőkkel. Shehu módszere – amelyet utóbb egyébként még Enver Hodzsa is élesen kritizált – egyszerű, de hatásos volt: az elfoglalt falvak idősebb férfi lakosait, a klánok elitjét kitereltette a falu föterére, és legéppuskáztatta őket. Így történt a dolog Kuscanban is, ahol egyedülálló módon nem férfi, hanem egy vénséges vén asszony volt a klánok vezére, neki, mint fontos személyiségnek, külön hóhér jutott, aki a teaházból kerített párnára ültette, majd tarkón lőtte áldozatát. Pedig az öregasszony – emlékezett Hibbert – nagy tiszteletben állt az övéi közt, állítólag több nyelven beszélt, regényes életet élt, és fiatal korában nyugaton, Svájcban, még orvosegyetemet is végzett egykor. Nevére Hibbert nem emlékezett, csak annyit jegyzett meg, hogy az öregasszonyt a helybeliek „hercegő”-nek szólították.

Kövér György

A TÉKOZLÓ WOTZASIK FIÚK*

Bizonyára mindnyájunknak emlékezetes a tékozló fiúról szóló példázat, amely Lukács evangéliumában maradt ránk. Legyen szabad az újszövetségi parabolát most kissé profánul úgy összefoglalnom, ahogy azt a későbbiekben elbeszélendő XIX. század végi „igaz történet” nézőpontja megkívánja.¹

* Az írás részei előadásként hangzottak el a Hajnal István-kör miskolci konferenciáján 1999 augusztusában.

¹ A néprajzi irodalom az elbeszélte történetek két típusát tartja számon: az első személyben elmondott élménytörténeteket, illetve a „folklorizáció magasabb fokán álló, mások élményeit továbbmondó, a valóságtól jobban eltávolodó – gyakran szélesebb körben ismert – csiszoltabb »igaz« történetek”-et. S. Dobos Ilona: Az „IGAZ” TÖRTÉNETEK MŰFAJÁNAK KÉRDÉSÉRŐL. *Ethnographia*, 1964/2. 201. A szépirodalomban Szerb Antal nevezi A KIRÁLYNÉ NYAKLÁNCA c. művét „igaz történet”-nek, amelyben elmondja „minden regényszerű dízítgetés és hozzátoldás nélkül XVI. Lajos korának egy nevezetes eseményét, amelynek a történettudomány úgyszólván minden részletét felderítette”. Miként műve előszavában írta: „valami tisztességes félelem visszatart attól, hogy egykor valóban élt személyek szájába olyan szavakat adjak, amelyeket sohasem mondtak el, szívébe érzéseket, amelyekről nem tudom ellenőrizni, vajon nemcsak a saját érzéseim-e...”. Szerb Antal: A KIRÁLYNÉ NYAKLÁNCA. Budapest, 1957. 6. (Ez utóbbi műfajmeghatá-